

**Ingen må nektes, og ingen må tvinges: Gravferdskonsulenters
erfaringer med barns deltagelse i ritualer ved dødsfall**

Gunn Helen Søfting , Atle Dyregrov og Kari Dyregrov

Ingen må nektes, og ingen må tvinges: Gravferdskonsulenters erfaringer med barns deltakelse i ritualer ved dødsfall

Gravferdselskonsulenter anbefaler at barn får delta i ritualer ved dødsfall – hvis de selv ønsker det.

ØKT DELTAGELSE: Gravferdskonsulentene forteller at barn i økende grad deltar i gravferdsritualer. Perioden fra 1960-tallet til tidlig på 1990-tallet beskrives som kald og upersonlig. I dag lyder rådet: «Ta barna med! Ta barna med!»

Arkivfoto: Flickr / Trondheim byarkiv



Ritualer knyttes gjerne til handlinger som markerer overganger i livet. Begrepet overgangsriter ble først introdusert av Arnold van Gennep i 1909, og senere videreutviklet av Turner (1969). Innenfor en gitt sosial kontekst hjelper ritualer oss å forstå komplekse og motsetningsfylte aspekter ved vår menneskelige eksistens (Romanoff & Terenzio, 1998). Brottveit (2003) mener at dødsritualenes kraft ligger i deres forutsigbarhet. De har tre hovedfunksjoner; de gjør det uvirkelige virkelig, lindrer sorgen og «reparerer» tapet («terapeutisk funksjon»); de gir døden en meningsfull ramme, og definerer den avdødes nye plass og identitet («kosmologisk funksjon»); og de har en «sosial funksjon» gjennom redefinering av roller og gjenopptakelse av virksomhet, og bidrar slik til å reetablere orden og struktur i en kaotisk hverdag (ibid: 2003: 92).

I Stroebe og Schuts (2010) tosporsmodell vektlegges sorg som en aktiv prosess der en veksler mellom å gå nær tapet (tapsorientert mestring) og gjenoppta vanlig liv igjen (gjenoppbyggingsmestring). Deltagelse i ritualer kan ses som en del av en nødvendig konfronterende, tapsorienterte mestring.

Barn synes å bli tatt på alvor av de norske gravferdskonsulenter i studien

I USA er det forsket på hva barns deltakelse i ritualer har å si for sorgbearbeidelsen deres (McCown, 1984; Silverman & Worden 1992; Weller, Weller, Fristad, Cain & Bowes, 1988). Den begrensede litteraturen heller mot at barns deltakelse i ritualer bør anbefales, fordi det hjelper dem i sorgprosessen (Doka, 2000; Dyregrov, 1987, 1994, 2006; 2010 Silverman & Worden, 1992; Weller et al., 1988). Andre forskere har likevel pekt på at barn har fått angst og symptomer på fobi etter å ha deltatt i begravelser (Schowalter, 1976 i Weller et al., 1988) eller atferdsproblemer (McCown, 1984).

Barns deltakelse i ritualer er forsket lite på i Norge. En norsk spørreundersøkelse fra perioden 1981 til 1984 viste at kun 10 % av foreldre som hadde mistet barn, lot søsken være med under syning. Videre ble bare rundt 40 % tatt med i begravelser (Dyregrov, 1987). Ved Barneklubben, Haukeland sykehus på 1980-tallet samlet psykologene Atle Dyregrov, Elin Hordvik og Magne Raundalen kliniske erfaringer med barn som hadde mistet søsken, der noen av dem deltok i ritualer og andre ikke. Erfaringene viste klart at det var viktig med virkeliggjøring av dødsfallet gjennom å la barn delta i ritualer, og at dette var med på å forhindre negative konsekvenser. Denne forståelsen ble videreformidlet av nevnte psykologer og andre til prester, psykologer og helsepersonell gjennom bøker, kronikker og artikler. Fra kirkelig hold (Ekvik, 1991) ble det tatt til orde for en større åpenhet rundt døden, og studier har vist at foreldre selv har ønsket mer inkludering av barna i ritualer (Dyregrov, Nordanger & Dyregrov, 2000). Gradvis utviklet det seg en sterkere faglig bevissthet rundt ritualenes betydning for sorgbearbeidelsen.

Problemområde

Forskningsprosjektet «Deltakelse i ritualer og sorg hos barn», som ble gjennomført ved Senter for Krisepsykologi i 2010–2012, har undersøkt barns deltakelse i ritualer ved dødsfall av søsken eller foreldre, og gravferdskonsulenters erfaringer med en slik deltakelse. Denne artikkelen beskriver det sistnevnte datamaterialet. Fordi gravferdskonsulenter spiller en sentral rolle i veiledningen av etterlatte og i tilrettelegging av ritualene, ønsket vi å få innsikt i deres erfaringer i tilknytning til barns

deltakelse i ritualer¹, deres beskrivelser av de endringene som har funnet sted de siste 30–40 årene, samt deres opplevelse av situasjonen i dag.

Metode

Studien er gjennomført som en eksplorerende og deskriptiv studie, og tok utgangspunkt i følgende spørsmål:

- Hva karakteriserer den historiske utviklingen og dagens praksis med hensyn til barns deltakelse i ritualer ved dødsfall i nær familie de siste 30–40 år?
- Hva har påvirket dagens praksis?

Rekruttering og utvalg

Gravferdskonsulentene ble rekruttert ved at 13 begravelsesbyråer i forskjellige landsdeler ble kontaktet pr. telefon og e-post. Ett byrå unnlot å svare på henvendelsen, og to hadde ikke ansatte med tilstrekkelig erfaring. Deltakere som vurderte å la seg intervju, fikk oversendt informasjonsbrev om prosjektet og et skjema for informert samtykke.

Utvalget besto av ti konsulenter (fire kvinner og seks menn) fra ulike begravelsesbyråer i fem fylker lokalisert i Nord- Norge, Midt-Norge, Øst-Norge og Vest- Norge. Seks informanter var tilknyttet byråer i store kommuner (> 100 000 innbyggere) og fire i små og mellomstore kommuner (<100 000 innbyggere). Konsulentene representerte både store og små byråer. For å fange opp endringer over tid var det viktig at konsulentene hadde lang erfaring. To begynte på 1960-tallet, fire på 1970-tallet og fire på 1980-tallet.

Datainnsamling og analyse

Konsulentene ble intervjuet enkeltvis og ansikt til ansikt av hovedforfatteren. Intervjuene foregikk i byråenes egne lokaler eller i et egnet møterom. Det ble benyttet en semistrukturert intervjuguide med de temaene vi ønsket å belyse, samtidig som intervjuene åpnet for å fange opp andre relevante erfaringer informantene måtte ha. De tre hovedtemaene var:

¹Ritualer dreier seg i denne sammenhengen om syning og begravelse/bisettelse (seremoni).

- Hva har karakterisert den historiske utviklingen med hensyn til barns deltakelse i ritualer ved dødsfall i nær familie?
- Er det vanlig praksis i dag at barn deltar i ritualer?
- Hva har påvirket dagens praksis, og hvilke erfaringer har konsulentene med barns deltakelse?

Intervjuene ble tatt opp digitalt og transkribert, og analysen fulgte en fem-trinns fenomenologisk basert prosedyre for meningskondensering og kategorisering basert på Giorgi (1975) og senere Kvale (1996). Dette innebar: 1) grundig gjennomlesing av intervjuet, 2) identifisering av meningsenheter, 3) kondensering til kategorier, 4) sammenslåing av kategorier til ulike temaer, og 5) fortolkning av temaenes innhold i forhold til forskningsspørsmålet, og det som informantene assosierte til utover temaguiden.

Resultater

Fortidens holdninger – skån barna

Uavhengig av når gravferdskonsulentene begynte i yrket, fortalte de om en gradvis endring mot økt deltakelse av barn i ritualer. De deltar i dag i ritualer i langt større grad, og på en noe annen måte enn tidligere.

Perioden fra 60-tallet til om lag begynnelsen av 1990-tallet ble av flere betegnet som kald og upersonlig. En som begynte i yrket på 1970-tallet, fortalte:

Vi som var i bransjen, følte at utviklingen gikk slik at du nesten kunne regne med at hvis det skulle gå videre, så ville de bare ringe og si at den og den er død. Bare begrav vedkommende og send regningen til oss. Det ble skjøvet fra en. Døden ble tatt fra folk.

Informantene fremhevet også at mange av foreldrene i denne perioden ønsket å skåne barna sine mot døden. Dette ga seg utslag i at barna i liten grad så den avdøde, og at deltakelsen i gravferdsseremonier var langt sjeldnere enn i dag. Flere av informantene satte foreldrenes behov for å skåne barna i sammenheng med sin egen usikkerhet i forhold til døden, og med besteforeldres eller «dominerende familiemedlemmers» usikkerhet. Noen trakk frem det uheldige ved at barn tidligere

ble tvunget til å se avdøde, og den negative virkningen det kan ha hatt på dem. En som begynte i byrå på 1960-tallet, fortalte:

De skulle få lov til å være med til kapellet hvor syningen var. Avtalen med foreldrene var at de skulle sitte i bilen eller stå utenfor mens foreldrene var inne. Det var vel det mest vanlige i de første årene mine, men etter at jeg fikk noen år på baken og liksom begynte å se reaksjonene på barna, så begynte jeg å prate med foreldrene om hvorfor barna ikke fikk lov til å være med inn. Nei, det var det at døden var så skremmende. Men jeg skjønnte etter hvert at det var foreldrene som syntes den var skremmende.

Nåtidens holdninger – ta barna med!

Når gravferdskonsulentene beskriver dagens situasjon, trekker de frem at de som hovedregel anbefaler at barn deltar i både syning og seremoni. Som en av dem tydelig uttrykte det: «Hvis folk spør meg om råd, så sier jeg: Ta barna med! Ta barna med!».

Informantene mente at utviklingen i retning av økt deltakelse av barn i ritualer har vært positiv. Døden, som er en del av livet, blir på denne måten mindre skremmende. Flere pekte på at også de aller yngste barna bør inkluderes fordi «det kan være godt å vite at man har vært med selv om man ikke husker det».

Konsulentenes begrunnelser for at barn bør delta i ritualer, var i hovedsak terapeutiske, og kan deles i tre kategorier:

- 1. Ritualene kan realitetsorientere barna. Ved å se avdøde og delta i seremonien får barna en bekreftelse på at vedkommende er død, og anledning til å få svar på mange spørsmål. Både foreldre og gravferdskonsulenter kan svare og informere dem, og de tar selv inn informasjon ved det de ser, hører eller utfører av handlinger.
- 2. Ritualene inkluderer barna. Deltakelsen kan gi dem en fellesskapsopplevelse, en følelse av ikke å stå alene i sorgen og at de blir tatt på alvor som sørgende.
- 3. Ritualene kan være lindrende for barna. Det gjør dem godt å delta, selv om smerten og sorgen deres samtidig kan være observerbar gjennom gråt.

Faglig fokus og folkeopplysning

Gravferdskonsulentene trakk frem flere forhold som de mente hadde økt barns deltakelse i ritualer, spesielt mer faglig fokus på sorg og en utbredt folkeopplysning rundt temaet.

Gravferdskonsulentene legger til rette for at de kan ha aktive roller under syning og seremonier

Flere av dem mente at sorg som tema i større grad var satt på dagsordenen av fagfolk og i media, jf.: «Det har jo vært oppfordret til det i media, blant annet at den syningsprosessen er et viktig ledd i sorgbearbeidelsen både for store og små.»

Informantene hadde etter hvert selv også blitt mer overbevist om at det er viktig å inkludere barn i ritualer. Dette skjedde både på bakgrunn av observasjoner og erfaringer gjennom egen praksis, og gjennom ny kunnskap utenfra. Flere fortalte at de etter hvert fikk anledning til å delta på kurs der barn og sorg var tema, og fikk tilgang til relevant litteratur som var bevisstgjørende for dem. De nevnte også at mer fokus på temaet førte til at helsevesenets, og særlig sykehusenes, praksis endret seg i retning av en langt bedre tilrettelegging for at etterlatte skal kunne se avdøde. Flere mente at folkeopplysning økte foreldrenes kunnskap om barns sorg, noe som kan ha medvirket til at terskelen for å inkludere barna i ritualer ble senket.

Tilrettelegging av barns deltakelse i ritualer

Hvordan og i hvilken grad byråene i dag tilrettelegger for barns deltakelse i ritualer varierer, men felles for alle var at de er oppmerksomme på at barn som sørgende har behov for særskilt tilrettelegging. De imøtekommer dette på ulikt vis, fra å gi foreldre relevant informasjonsmaterieell, til egne pedagogisk tilrettelagte tilbud for barn som forberedelse på ritualdeltakelse.

Barn er gjerne et tema under samtalen konsulentene har med familien. Samtalene foregår imidlertid oftest uten at barn er til stede, siden de vanligvis skjer når barna er på skolen eller i barnehagen. Noen foreldre velger imidlertid å ta barna med, og da hender det at barna blir aktivt involvert i å ta beslutninger om for eksempel valg av blomster, hilsninger, valg av musikk og hva avdøde skal ha på seg.

Ifølge konsulentene er fortsatt en del familier usikre på om barn bør delta i ritualer eller ikke, og søker råd hos byrået. For andre er det en selvfølge at barna skal være med på både syning og seremoni. Noen få ønsker ikke å ta med barna, og særlig gjelder dette syning. Likevel understreket de at barns deltakelse ved syning er langt mer vanlig i dag enn for noen tiår tilbake. Sensitiviteten som byråene viser overfor temaet, ble belyst av en informant:

Jeg sier at hovedregelen er at ingen må nektes og ingen må tvinges. (...) Jeg sier at jeg synes i alle fall at de skal spørre.(...) Hvis ungene da sier nei og løper ut og vekk, så er en veldig inne på det at en ikke skal tvinge dem. Men foreldrene vil med en gang merke hvis ungen er søkende og nysgjerrig på dette. Da er han på vei. Det er begynnelsen. Og da kommer de.

Flere konsulenter fremhevet at hvert dødsfall er unikt og at alle familier er forskjellige. Hvis familien i samtalen med byrået ikke selv tar initiativ til at barns deltakelse i ritualene skal diskuteres, blir dette vanligvis tatt opp med de etterlatte på eget initiativ. Det var imidlertid viktig for konsulentene å finne en god balanse mellom å informere om, og i mange tilfeller anbefale, at barn deltok, og samtidig respektere at noen ikke ønsket å diskutere temaet eller sa blankt nei. De fleste informantene var proaktive i sin måte å kommunisere rundt temaet på, mens noen få var mer reaktive, og ventet på at familien selv skulle bringe temaet opp. De understreket imidlertid at hvorvidt barn skulle delta eller ikke, er familiens valg, blant annet fordi «Vi aner ikke hvilken bakgrunn og ballast de har i livet, og når noen da takker nei så skal de få lov til det».

Forberedelse og gjennomføring av ritualene

Barns deltakelse i ritualer har ifølge konsulentene endret seg over tid. Dette gjelder både forberedelser til ritualene og gjennomføringen av dem.

De fremhevet at barns deltakelse i ritualer krever en gjennomtenkt tilrettelegging før, under og etter ritualene både fra byråenes og de etterlattes side, og at det er viktig å møte den enkeltes behov på individuelt grunnlag. Mens noen konsulenter fortalte at de selv aktivt forbereder barna når det er mulig, var dette noe de fleste så som et foreldreansvar. De har bøker, brosjyrer eller annet informasjonsmaterieell om temaet som de gir, eller låner ut til de etterlatte.

Konsulentene som fortalte at de aktivt forberedte barna, sa at dette særlig gjaldt forberedelser før syning. Forberedelsene omhandler rommet barna skal inn i, at den avdøde i de fleste tilfeller vil se litt annerledes ut enn vanlig og være kald, at det er lov til å ta på og klemme avdøde, at de kan tenne lys og gjerne ta med en personlig hilsen og legge i kisten. Dersom avdøde har skader, blir foreldrene anbefalt å informere barna om disse, og noen ganger blir syningen gjennomført ved at den skadde kroppsdelen dekkes til. Ved skader eller store endringer på avdøde hender det også at gravferdskonsulentene ber de voksne om å se først, og ta en vurdering av om barna bør se.

Noen mente at deltakelsen i syningen i seg selv kan være en forberedelse til den forestående seremonien. Gjennom syningen får barna se kisten og hvordan avdøde ligger i den, slik at når de senere møter kisten i kirken/seremonirommet, vet de hvordan den ser ut og har et konkret bilde av hvordan avdøde ligger under lokket.

Videre oppfordrer noen informanter også til at barna blir forberedt på selve seremonien. Dette kan være forberedelse til det som skal skje både i kirken/seremonirommet, for å skape mest mulig forutsigbarhet og trygge rammer for barna. Forberedelsen til dette kan for eksempel skje ved at barna blir informert muntlig, at de blir tatt med til seremonirommet på forhånd, eller at de får se bilder av seremonirommet

En informant fortalte at byrået har utviklet et helt eget tilbud for å forberede barn, der barn og foreldre kan få en egen forberedelsessamtale, jf.:

Vi kan tilby en samtale med barn og foreldre hvor vi forsøker å gi svar på noen av de spørsmålene ungene har (...). Vi bruker denne permen (...) og så går vi igjennom og forteller en del av de tingene som skjer i forbindelse med begravelsen, sånn at de er forberedt (...). Vi har bilder av forskjellige kirker og kapell, så har vi bilde av det kapellet eller den kirken de skal i. Så sier jeg at her vil da kisten stå, her kommer presten eller den som skal tale, her skal familien sitte, osv. Sånne ting. Jeg forteller litt om hvordan det er ved en syning, forteller litt om hvordan det er når bilen kjører og når de kommer til gravstedet. Vi har et bilde av en kiste som står på en åpen grav, så de vet at det er sånn når de kommer dit.

De fleste konsulentene vektla at barna blir aktivt involvert i forbindelse med ritualene, og ikke bare er passive tilskuere. Aktiv deltakelse var ifølge deres oppfatning godt og meningsfylt for barna, og positivt også fordi de da slipper å være i ro så lenge.

Mens det tidligere var mer vanlig at barn la en enkel rose på avdøde, er det i dag en større variasjon av personlige objekter som legges i kisten, slik som brev, tegninger, leker, kosedyr eller objekter som assosieres med avdøde. Det hender også at barn får oppgaven med å tenne lys, og noen barn legger på ansiktsduken og er med på å svøpe avdøde. De får også vanligvis tilbud om å være med på å sette på kistelokket og skru igjen skruene. I forbindelse med seremonien hender det også at de er med og pynter i kirken/seremonirommet, deler ut program, synger, eller legger en blomst

på kisten. De mange objektene som legges i kisten, og den økte aktiviteten fra etterlatte, gjør at seremoniene er blitt mer personlige.

Utfordringer ved barns deltakelse i ritualer

Gravferdskonsulentene fortalte også om utfordringer ved barns deltakelse i ritualer. Siden en del barn i dag vokser opp med kompliserte familiekonstellasjoner, der det også inngår konfliktfylte relasjoner, kan barns deltakelse bli vanskelig og utrygg. I slike situasjoner vil ikke barnets foreldre alltid makte, eller bli gitt anledning til, å være de ressurspersonene for barna sine som de kunne ha vært, jf.:

På grunn av familieforholdene i dag har det jo oppstått en del ekstra problemer med liksom kone nummer en, to og tre eller mann en, to og tre. Er det da barn i to eller tre av de ekteskapene, så opplever vi i dag problemer ved at den ene gruppen har hørt at pappa skal ligge sammen med mamma eller bestemor, mens han kanskje har sagt noe annet til kull nummer to. Så får vi kanskje sånn alvorlig diskusjon om hvor urnen eller kisten skal ned (...). Vi har holdt begravelser hvor den ene parten av familien sitter til venstre og den andre på høyre side i kirken, og det er ingen kommunikasjon dem imellom (...). Det er klart hvis det barn, så forsterker jo det egentlig det hatet som er fra før. Så det er ikke lett å være barn i en sånn familie da.

Konsulenten påpekte at i familier der barnas foreldre er skilt, er det positivt hvis man klarer å la den tidligere ektefellen være der som en ressurs for barna når eksmann/ ekskone har mistet en nærstående.

En annen utfordring er at omgivelsene der syningen finner sted, ikke alltid er like godt egnet til formålet. Selv om mange ser avdøde på sykehus/sykehjem, og både sykehuskapell og andre kapell benyttes, fortalte noen av gravferdskonsulentene at gamle og uegnede bårerom fortsatt er i bruk. En av informantene hadde eksempel på at barn hadde forlatt syningsrommet fordi de syntes selve rommet og omgivelsene var så skremmende.

Generell diskusjon

Resultatene fra denne studien viser at de norske gravferdskonsulentene i studien er bevisst på barns situasjon i forbindelse med dødsfall, og at det var stor enighet blant dem om at barn bør delta i ritualer

som syning og seremoni. Samtlige bekrefter også at den historiske utviklingen har gått i retning av en økning i barns deltakelse i ritualer ved dødsfall i nær familie, og at det er relativt vanlig praksis i dag at barn deltar i de nevnte ritualene selv om de mener at flere er med i begravelse/bisettelse enn på syning.

Informantene formidler i stor grad de samme argumentene som er fremhevet fra faglig hold som grunnlag for å inkludere barna (se f.eks. Dyregrov, 2006 – første gang utgitt i 1989 – og Silverman og Worden, 1992). Resultatene tyder på at dagens praksis har utviklet seg i krysningspunktet mellom faglige impulser, erfaringer fra praksisfeltet, samt holdningsendringer i samfunnet generelt og, som en følge av dette, også hos mange foreldre.

Konsulentene påpekte at tidsånden gradvis har endret seg fra en ekskluderende holdning til barn, med få innslag av barnpsykologisk tenkning, over mot et varmere, mer inkluderende klima som vektlegger forståelse for barn i sorg.

I Norge skjedde det en institusjonalisering av døden etter 2. verdenskrig (Hovdhaugen, 1981), og døden ble i større grad tabuisert. Dette kan ha vært en reaksjon på de negative erfaringene mange barn fikk ved egen deltakelse i ritualer rundt familiemedlemmers død (Hodne, 1980). Fra tanker om å skåne barn har utviklingen imidlertid gått i retning av mer sofistikerte tanker om hvilke psykologiske behov som er til stede når barn opplever tap (Dyregrov, 2006). I tillegg til mer inkludering av barn beskrev informantene hvordan ritualene er blitt mer personlige, og at det er blitt mer fleksibilitet med rom for individuelle tilpasninger. Dette reflekterer sannsynligvis samfunnsendringer i den vestlige verden, med mer vekt på barns rettigheter og mer vektlegging av individets behov.

Gravferdskonsulentene fortalte om ulik praksis når det gjelder tilrettelegging for barns deltakelse i ritualer. Vanligvis møter de bare foreldrene i forkant, men når barna er med, kan de bli mer aktivt involvert i planleggingen, som noen fremhever som positivt av flere. Selv om det vanlige er at barn ikke deltar i denne samtalen, er de likevel tema under samtalen. Der konsulentene møter usikkerhet i forhold til barns deltakelse, gir de klare anbefalinger om å la barn delta. Mange av konsulentene viser proaktivitet i forhold til temaet og taler aktivt barns sak, noe som er i tråd med foreldres ønsker om mer fokus på barna i familien (Dyregrov et al., 2000). Noen ganger har imidlertid enkeltpersoner i familien sterke meninger som konsulentene opplever går på tvers av barnas behov. Da kan balansegangen mellom deres egne anbefalinger og respekt for familiens valg være vanskelig. Dette kan tyde på noe utrygghet i forhold til egen veilederrolle når de opplever at

barns behov ikke blir tatt på alvor. En kvantitativ studie fra USA viser også slike bekymringer blant gravferdskonsulenter der (Mahon, 2009).

I faglige råd legges det vekt på at det er viktig å forberede barna på ritualdeltagelsen (Dyregrov, 1994, 2006; Silverman & Worden, 1992), og konsulentene fremhever også dette. De gir uttrykk for å være mest proaktive og detaljerte i sin informasjon til barn og/eller foreldre i forbindelse med syning. Med hensyn til begravelse/ bisettelse er det flere som også ønsker at barna skal informeres godt om hva som skal skje, inkludert å besøke rommet på forhånd. Da kan barna få komme med spørsmål uten at det forstyrrer.

Konsulentene legger til rette for at barna kan ha aktive roller under ritualene dersom familien ønsker det. Som også vist i en tidligere studie (Litlere & Dyregrov, 2009) utspiller barnas aktivitet seg på en variert måte. Konsulentene er med å skape en aktiv rolle for barna, mer enn en passiv tilskuerrolle. De synes å ha fått økende betydning i å legge til rette for barna og å sikre at voksne sørgende har barnas behov med i sine vurderinger.

Noen av gravferdskonsulentene trekker frem noen viktige utfordringer for god tilrettelegging av ritualer. Den ene er at konflikter mellom familier kan gjøre at barna kommer i skvis. Mens noen foreldre klarer å bygge bro over disse konfliktene, blir konsulenter dessverre også vitner til at barn lider i slike situasjoner. Dette kan tyde på at de voksne støttepersonene som skal være barnas ressurs gjennom ritualene, blir mindre tilgjengelige, samtidig som barna blir vitne til, og direkte påvirkes av, konfliktene underveis i ritualene.

Den andre utfordringen er den dårlige forfatningen som mange av syningsrommene er i. Noen av disse er så dårlige at de kan virke skremmende på barn. Fra krisepsykologien vet vi hvor viktig det er med en omsorgsfull ramme rundt viktige situasjoner (Dyregrov & Regel, 2011). En syning innebærer potensielt en traumatisk situasjon hvor minner kan brenne seg sterkt inn og bli plagsomme i etterkant. En heving av standarden på syningsrom bør prioriteres ikke bare ut fra verdighetshensyn, men også for å motvirke unødige psykiske ettervirkninger.

Selv om gravferdskonsulentene er bevisste på barns behov, varierte det imidlertid hvordan og hvor proaktive de var i sin tilnærming til barnefamilier. På bakgrunn av studien ser vi derfor et behov for at det utvikles en liten praktisk håndbok for gravferdskonsulenter med en kort beskrivelse av rasjonalet for å inkludere barn eller la være, etterfulgt av en konkret beskrivelse av fremgangsmåter for barns involvering, for å sikre en bedre og mer ensartet praksis på området i Norge.

Konklusjon

Ifølge vår avgrensede og eksplorerende undersøkelse synes barn å bli tatt på alvor av de norske gravferdskonsulenter i studien. De er oppmerksomme på barns behov, de arbeider for å inkludere barna og legger til rette for at de kan ha aktive roller under syning og seremonier. De har observert og påskyndet en utvikling som har gått mot bedre ivaretagelse av barn, og har i dag en meget viktig oppgave i å sikre at barn tidlig etter et dødsfall inkluderes i voksnes verden på en varm og omsorgsfull måte.

Referanser

- Brottveit, Å. (2003). Helt naturlig? Sorg og dødsritualer i et krysskulturelt perspektiv. I K.E. Bugge, H. Eriksen & O. Sandvik (red.), *Sorg*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Doka, K. J. (2000). *Living With Grief. Children, Adolescents and Loss*. Washington, DC: Hospice Foundation of America.
- Dyregrov, A. (1987). Søskenes reaksjoner når et spedbarn dør. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 24, 291–298.
- Dyregrov, A. (1994). Barns deltakelse i ritualer etter dødsfall. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 31, 678–686.
- Dyregrov, A. (2006). *Sorg hos barn*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. (2010). *Å ta avskjed. Ritualer som hjelper barn gjennom sorg*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Dyregrov, A. & Regel, S. (2012). Early interventions following exposure to traumatic events—implications for practice from recent research. *Journal of Loss and Trauma*, 17, 271–291.
- Dyregrov, K, Nordanger, D. & Dyregrov, A. (2000). *Omsorg for etterlatte ved selvmord. Etterlattestudien*. Rapport. Senter for Krisepsykologi. Bergen.
- Ekvik, S. (1991). *Skolen i møte med elever som sørger. En guide til hjelp for lærere*. Oslo: Gyldendal.
- Giorgi, A. (1975). An application of phenomenological method in psychology. I A. Giorgi, C. Fischer & E. Murray (red.), *Duquesne studies in phenomenological psychology, II* (s. 82–103). Pittsburg, PA: Duquesne University Press.
- Hodne, B. (1980). *Å leve med døden: Folkelige forestillinger om døden og de døde*. Oslo: Aschehoug.
- Hovdhaugen, E. (1981). *Vårt møte med døden*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Litlere, M. & Dyregrov, K. (2009). Psykososial oppfølging ved selvmord – Begravelsesbyråets rolle. *Begravelsesbyråenes Forum Norge*, 6?7.

- Kvale, Steinar (1997). *Det kvalitative forskningsintervju*. Ad Notam Gyldendal.
- Mahon, M. (2009). Funeral directors and bereaved children: beliefs and experiences. *Death Studies*, 33, 828–847.
- McCown, D. (1984): Funeral attendance, cremation, and young siblings. *Death Education*, 8, 349–363.
- Reeves, N.C., (2011): Death acceptance through ritual. *Death Studies*, 35, 408–419.
- Romanoff, B. D. & Terenzio, M. (1998). Rituals and the grieving process. *Death Studies*, 22, 671–711.
- Silverman, P. R. & Worden, J. W. (1992). Children's understanding of funeral ritual. *Omega – Journal of Death and Dying*, 25, 319–331.
- Stroebe, M. & Schut, H. (2010). The Dual Process Model of coping with bereavement: A decade on. *Omega*, 61, 273–289.
- Turner, V. (1969): *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine Publishing Company.
- Weller, E., Weller, R., Fristad, M.A., Cain, S. & Bowes, J.M. (1988) Should Children Attend Their Parent's Funeral. *Journal of American Academy Child Adolescence Psychiatry*, 5, 559–562.